

Iz Srijema: Banoštor.

O malo kojem manjem mjestu postoji tako velika literatura kao o ovom Banoštru, sad neznatnom selu u Srijemu¹⁾.

Stalno je utvrđeno, da je ban Bjeloš, prvak kraljevstva naročito za vlade Gejze I., osnovao ovdje samostan benediktinaca, sagradio crkvu sv. Stjepana Prvomučenika i obdario je prostranim dobrom. No ubrzo se monasi razkalašili, pa mjesto njih dođu u samostan regularni kanonici sv. Abrahama de Valle Ebron. Ali ni oni nisu bili bolji od svojih predhodnika, pa je papa Inocent III. naredio, da se ili uspostavi samostanska stega ili nek se vrate benediktinci ili regul. kanonici sv. Augustina.

Kad je 1229. osnovana srijemska biskupija, prestaje život samostana, koji bude za tatarske provale opustošen. Papa Inocent IV. svjetuje 18. IX. 1247. biskupu, nek se preseli od svoje razvaljene katedrale u jedan od dvaju samostana, i to sv. Grgura ili sv. Dimitrija, a to se i zbilo. No kasnije se biskup opet vratio u Banoštor i stolovao ovdje, kako veli listina 1437.: *solite nostre residencie*.

Po podacima Csánkijevima vidi se, kako je pomalo posve prevladalo ime Banoštor i potisnulo u zaborav staro ime Ku ili Kewe. 1198. veli se: „*Monasteri . . . situm in loco, qui dicitur Keu*“, 1229. „*Episcopalis sedes . . . in monasterio de Cuhet, Colocensis dioecesis*“, 1232: „*Mon. de Cuhet et ecclesia katedralis ibidem*“, 1247.: „*Episcopus, praepositus et capitulum cathedralis ecclesie de Ku*“. Tek g. 1307. čujemo prvi put: „*Episcopus Sirmiensis apud Bani monasterium*“. God. 1309.: „*Civitas de Ku, que alio modo Monasterium Bani nominatur*“. I tako ostaje i kasnije: *Parochialis eccl. S. Jacobi Ap. civitatis Sirmiensis alias de Monasterio Bani vocata*.

U 15. st. ostaje samo ime *Monasterium Bani* = Banoštor. Zapis od g. 1476. već je naveden; kasnije se veli: *Gregorius dictus canthor de*

¹⁾ O rimskom mjestu: Vjesnik hrv. arh. društva nova ser. I. 183. — Arch. epigr. Mitteilungen 1880. 106. — Vjes. hrv. arh. društva stara ser. 1880. str. 30, 1886. str. 32, 1888. str. 59. Za sredovj. povijest: Csánki: Tört. földrajza II. 234. — Klaić u Vjestniku arh. dr. 1880. str. 65. — Rački: Rad VII. str. 154. — Brunšmid: Vjestnik arh. dr. 1889. str. 34. — Pavić: Glasnik bisk. djakovačke 1893.: O kaptolima bos. i srijem. u sred. vijeku. Vidi i Glasnik 1903. str. 35 i 49.

Bonmonostra“, to je prviput u ovoj formi. 1491.: oppidum Bernmonostra(!), 1494.: Rector altaris S. Michaelis de Bomonostra²⁾).

Staro se ime Ku ili Kewe sačuvalo u lokalitetu na protivnoj, mađarskoj strani, ali se nikako ne može pomišljati, da bi ikada tu bila biskupska rezidencija na mađarskom tlu. Vrlo često nose lokaliteti uz rijeke s obe strane jednaka ili vrlo srodna imena.

Kasnija sudbina nije u dosad poznatim vrelima ubilježena. Nu sve do turskog doba postojao je srijemski kaptol sa dva sijela i kao locus credibilis pisao je: „Nos capitulum de Keu“. Čini se, da je Turčin tu sve temelje porušio, pa se danas svemu, što je Srednji Vijek stvorio, ni traga gotovo ne nalazi. Putnici u tursko doba spominju još redovno Banoštor. G. 1553. putuje Vrančić (Verantius) u Carigrad i spominje nekadašnje sijelo srijemskih biskupa, spominju varoš i grad (burg) u ruševinama. Pigafetta i K. Ryn ne spominje ga više, David Ungnad spominje g. 1572. porušeni samostan Bonmonostra; Šveiger zna za „Wonost“, Vratislav iz Mitrovice za „Panestru“, stari porušeni gradić.

Cijela je dunavska obala vrlo prikladna za podizanje utvrda, pa nije čudo, da je tu bila i pred-rimska i rimska i sredovječna utvrda. Popis od godine 1905. spominje u šumi Orlovac kod Banoštora „Kapelu“, ali mi nitko nije znao taj lokalitet, — koji sigurno postoji — pokazati.

Danas se ne može, prema sadašnjem stanju, nikako pokazati, gdje su stajale crkve Sv. Stjepana, sv. Jakoba Apostola (i sv. Mihalja), gdje samostan i biskupski dvori, gdje grad. To je posve izmijenjeno, a tradicija gotovo i ne postoji ili je sasvim nepouzdana. No kod pregledavanja mi se činilo vjerojatnim, da je sadašnja pravoslavna crkva sagrađena na mjestu neke sredovječne građevine: uz sadašnji okolni zid vidi se još ugao neke, jamačno sredovječne građevine.

Tu u blizini, možda na mjestu parohijalnog zvanja, mogla je stajati i rezidencija srijemskih biskupa. To govori i značajni stup, koji stoji (barem prije 15 godina) u podrumu Živana Stojkovića, uzidan kao potporanj svoda. Taj je stupac istesan iz jednog komada kamena, a nađen je navodno na mjestu paroh. zvanja, dok se po drugoj verziji od iskona nalazi na onom mjestu, na kom je i sada.

(Sl. 1.) Stup iz Banoštora.

²⁾ Na jednak je način kao Banoštor od Bani monasterium nastalo i ime Nuštar od monasterium.

Stup je djelo ranoga Srednjega Vijeka, postavljen — kako slika pokazuje — na kamen. Podnožje visoko 20 cm, obli donji vijenac 7 cm, sam stup 48 cm, gornji vijenac 3 cm, a kapitel 19 cm; ukupno 97 cm. Kapitel, prilagođen osmerostranom, prema gore suženom stupu pokazuje ornamente od stilizovanog lista, a gore je zarubljen zavojitim vrpčastim trodijelnim ornamentom. Nema sumnje, da spada u red onih već objavljenih kamenova te vrste iz Iloka, tek je jamačno nešto kasniji. Mislim, da je nov dokumenat za put, kojim polazi ova tehnika od juga prema sjeveru, da se u kninskim ostacima najjače manifestuje. A po svem bi taj stup mogao biti ostatak drevnog „Monasterium Bani“, što ga je ban Bjeloš u davno doba sazdao.

I tako bi taj stup bio od važnosti ne samo za historičara, već i za historiju umjetnosti Srednjega Vijeka u našim stranama, naročito za doba k prelazu u romansku epohu. A kako je tu u tom kraju bio život crkveni razvijen, svjedoči i blizi Čerević, gdje je također postojao grad i veliki samostan, koji je u borbi protiv patarena igrao veliku ulogu.